

Prof. dr. Ivan Cvitković

(NE)NASILJE, RAT I VJERSKA UČENJA

1.

Nasilje je propratna, ako ne i suštinska, pojava ratnog konflikta. Ono, uz socijalnu, uvijek ima i političku dimenziju shodno cilju koji se želi postići. U ratu dominira kult sile, politika militarizma, agresije, oružja. Nasilje je jedno od sredstava zaštite interesa i ciljeva određene društvene skupine (političke, etničke, religijske, vojne).

Nasilje se u ratu pojavljuje u skoro svim oblastima društvenog života: ekonomskoj (uništavanje i pljačkanje tvornica, pljačkanje sirovina, blokada snadbijevanja repromaterijalom, itd.), političkoj (nasilje prema pripadnicima političkih stranaka "drugoga" etnosa, političkim neistomišljenicima itd.). Nasilje se primjenjuje prema pojedincima (iz političkih, religijskih, etničkih skupina različitih od "naše") ili kolektivitetima ("drugim" etničkim i konfesionalnim zajednicama, vojnim formacijama itd.).

Nasilje se čini neposrednom primjenom sile (vojne i političke represalije) i prikriveno bez neposrede primjene sile (različiti duhovni i politički pritisci, politička propaganda, ekonomska blokada, stvaranje posebnog okruženja, postavljanje ultimatumata, širenje lažnih poruka, itd.).

Skoro u svakom ratu žene su bile žrtve seksualnog nasilja. U bosanskohercegovačkom ratu taj vid nasilja ispoljen je na osoban način: zabilježeno je silovanje djevojčica, djevojaka, žena i majki kao vid zločina nad "drugim" etnosom i "drugom" konfesijom. Silovane su samo zbog toga što su pripadale drugom etnosu ili drugoj konfesiji (jer je i protivnik, po pravilu, bio "drugog" etnosa i "druge" konfesije). Sve je to pravedno "nacionalnim" i "konfesionalnim" interesom, obranom od stvarne ili izmišljene opasnosti od "drugog", "općenacionalnim" zadacima.

Svaka nacionalna i konfesionalna zajednica je nasilje počinjeno prema njenim pripadnicima ocjenjivala negativno, kao barbarsko djelo, dok je za nasilje koje su počinili njeni pripadnici nalazila opravdanje da je ono bilo

nužno, "pravedno", kao reakcija na "njihovo" nasilje, da je to djelo onih koji su se "otrgnuli" od komande i sl.

Želimo posebno ukazati na duhovno nasilje koje je vješto utjecajem na spoznaju i psihu ljudi manipuliranjem javnim mjenjem i sredstvima masovnog priopćavanja. O tome je, u svojim izvješćima, tijekom rata, svjetsku javnost upoznao Tadeusz Mazowiecki.

Počinjeno nasilje bilo je srazmjerno prisutnosti, u etničkim zajednicama, militantne svijesti i kulta sile. Srdine u kojima je razvijena militarizirajuća svijest, kult sile, egoizam, nacionalni romantizam, pokazale su se pogodnim za nastavak genocida, , neofašizma i drugih vrsta nasulja. To su sredine u kojim se rađala mržnja i prezir prema tuđem načinu života, prema pripadnicima "drugog" etnosa i "druge" konfesije uz to, ako je bio razvijen vojni elemenat, vojna motivacija koja se njegovala kao sredstvo "za rješene društvene krize", nasilje je bilo izraženije.

2.

Što je nasilje? Životni princip, norma ili njeno narušavanje? Da li je to socijalna bolest kraja 20. Stoljeće? U sociologiji nasilja govori se o "ozakonjenom" nasilju. Tu spada ono što je zakon ili vjerska doktrina dozvolila vojsci i policiji u cilju zaštite datog poretka, etnosa ili konfesije. To je "opravdano" nasilje za koje se smatra da je u funkciji očuvanja jedne etničke, religijske, političke i sl. skupine koja ga "ozakonjuje". Ima autora (poput Spensera) koji su čitav društveni život posmatrali kao produkt kolektivnih situacija i uzajamne borbe određenih individua i skupina. Neki (poput norveškog sociologa J. Galtunga) i rat smatraju "organiziranim nasiljem među skupinama ljudi".

"Teorije urote", "zavjere protiv nas", koje šire nacionalne elite nužno završavaju u nasilju i zločinu. Masovna nasilja, poput onih povezanih s etničkim čišćenjem, nose politički karakter i u osnovi su im određeni skupni (etnički) interesi. Ona se uvijek javljaju kad određene skupine (etničke, religijske i sl.) utvrđuju svoje društvene pozicije, kad mjenjaju svoju socijalnu identičnost.

Mnogi autori nasilje svrstavaju u političku pojavu. Dvadeseto stoljeće je za to pogodno. Ovo je stoljeće oštih socijalnih i etničkih konflikata, političkih, gospodarstvenih i ideoloških sukoba iza kojih su uvi-

jek stajale određene društvene snage. U ratu se susrećemo s opravdanjem nasilja ako služi "obrani" etničke ili religijske skupine i ako etnička ili religijska skupina, nad kojom je provedeno, ocjenjuje kao služenje "zlu". To pokazuje proturječnost samog pojma nasilja (istovremeno i funkcionalno i disfunkcionalno).

Nasilje je nezakonita primjena sile u cilju postizanja određenih interesa. Moguće je da se nasilje određuje sa stanovišta kur'anskih ili biblijskih ćudorednih normi. Naprimjer takvim se smatra Deset zapovjedi (Ne ubij ...). Tad se ono, u suštini, svodi na pitanje "dobra" i "zla"; "moralnog" i "amoralnog".

3.

U bosanskohercegovačkom ratu posebno je bilo izraženo tzv. duhovno nasilje: prisila na savjest, psihu, ubjeđenje, način mišljenja, duhovnu slobodu itd.

Ono je podsticano preko mass medija, masovne kulture i propagande. Dakle, u ovom tipu nasilja, nije naglasak na fizičkom nasilju već nasilju usmjerenom na lišavanje svakih prava nekoj etničkoj ili konfesionalnoj skupini. Glavnu ulogu u razvoju takve svijesti imala su sredstva masovnog komuniciranja, senzacionalizma na radiju, u tisku, na TV, sa itrazitim scenama stradanja vlastitog etnosa, teroru, ugroženosti itd.

Takva propaganda bila je prisutna godinama pred rat i kao da je bila usmjerena na opravdanje nastupajuće agresije na BiH. U tom pravcu izdavala se velika literarna produkcija, filmovi, teatarske predstave, feljtoni, TV serije. Utrkivalo se u glorifikaciji i mitologizaciji nacionalnih historija. Sve je to stvaralo svijest o stradanjima, posebno Srba, njihovim prognima, patnjama i lažnu svijest o opasnosti tog ponovnog događaja. Srpska pravoslavna crkva je, još od 1985. godine, širila tezu i formirala javno mišljenje da je za Srbe, poslije Kosova, najteža situacija u BiH. Postupno su tu tezu prihvatili mass mediji u Srbiji. Sabor Srpske pravoslavne crkve raspravljao je (1985. god.) o iseljavanju Srba iz BiH u Srbiju. Neke od tad izrečenih ideja pojavile su se kasnije i na stranicama "Studenta", "Glasa crkve" i drugog tiska.

Rat i agresija pokazali su utjecaj tzv. "teritorijalnog imperativa" na vojne i druge konflikte. Riječ je o tome da se kod ljudi, kao osnovna nacionalna

vrijednost, javlja teritorija njihovog obitavališta i usled toga je dolazilo do agresivnosti i konflikta. Javljao se instinkt za obranu teritorije za kojom je posegao "drugi". Teritorija se javljala kao "nacionalni simbol" (srpski, hrvatski, bošnjački), "obraz" kojeg je sebi određivala nacionalna skupina koja je na teritoriju gledala kao na neotuđivu čast nje same. To zahtjeva i ocjenu uloge teritorija kao jednog od mogućih faktora nastanka rata (a i faktora koji je odredio dužinu njegovog trajanja) i nasilja. Teritorija se pokazala bitnom za etničku zajednicu ne toliko sa gospodarstvenog ili vojnog značaja (mada ni njih ne treba zanemariti) koliko sa stanovišta nacionalne "časti". Jedna teritorija (BiH), a tri etniciteta koji su "dokazivali" (naravno, ratom) vlasništvo nad njom.

Tezu o "instinktu agresivnosti" u razmatranju etničkih konflikta prvi je naveo S. Frojd. Na primjer, "masovni neurotički šokovi" (A. Garma) izazvani kod pripadnika Armije BiH koji su na TV posmatrali masakr u Miskinoj ili na pijaci Markale, mogli su u njima pobuditi instinkt nasilja.

Agresivnost velikih skupina, poput etničke i konfesionalne, pojavljuje se u uvjetima kada se u skupini javlja spoznaja (stvarna ili lažna) o ugroženosti od pripadnika druge etničke ili religijske skupine. U pogon se stavljaju mass mediji i informacije koje će tako djelovati na masu da identificira svoje (etničke ili konfesionalne) interese i ciljeve s nametnutim im ratnim ciljevima i interesima vladajućih stranaka (SDS, SDA, HDZ).

Mnogi ratni konflikti i nasilja bili su uvjetovani onim što bismo mogli nazvati kao "nacionalni prestiž". U ratu, svaka strana u sukobu je krajnje nerealna (pa i neobjektivna) u odnosu na stanje kod "druge" strane. Svaka svoju poziciju smatra za ispravnu i moralno opravdanu, a protivničku nepravednom i aromalnom, sebe posmatraju kao žrtvu, a protivnika kao agresora. Često se, u suštini, jedna od druge ne razlikuju (kada je riječ o etničkim i konfesionalnim konfliktima, ili konfliktima koji, pored ostalog, imaju i ta obilježja). Svaka je strana ubjeđena da nije ona, već ona druga, agresor.

Rat je pokazao da se, najčešće, prestupnici javljaju kao izvršioци nasilja, izvršioци nečije (stranačke, voždanske, vojne ...) volje. Oni su "upravitelji" tehnike smrti i nasilja. Rat je poveljen u pogrešnom uvjerenju da će biti put rješavanja etničkih konfliktata, ali je on bio samoubojstvo za sve.

U ratu važi pravilo da neprijatelja treba satanizirati, razviti mržnju prema njemu, obezbjediti pouke po kojima postaje moralnim (i poželjnim) njegov uništavanje, progon. I ne samo uništavanje njega, već i njegove imovine, kulture i vjerske baštine. Neprijatelj ne može biti oličenje dobra, već samo zla. Rat je sukob dobrog (to smo "MI") i zla oličenog u neprijatelju ("ONI"). Neprijatelj dobija niz drugih negativnih atributa: "barbari", "brđani", "papci", itd. Nacionalne stranke i nacionalne vođe nastoje, prije svega preko mass medija, postići da "njegov narod" prihvati te poglede i takvu satanizaciju "drugog" naroda. Ako se za to može dobiti pogreška konfesionalnog vodstva, to su šanse za uspjeh te propagande veće.

Mnogi, koji su proklinjali rat kao nešto zlo, ipak su se ponašali kao da je mržnja "sveta stvar". Naro u Bosni kaže da je pogana riječ brža od kršuma, a mržnja slađa od baklave. Zapažamo kako se mass mediji i nakon rat teško odvikavaju jezika mržnje? A mržnja vodi u zlo. Nije li Seneka rekao: "Mržnja nikad ne može biti dobra." Dodajmo tome riječi sv. Pavla (Rim 12,21): "Zlo svlada dobrim." Mržnja je usmjerena prema pojedincu ili skupini (naciji, konfesiji, stranci). Totalitarnim ideologijama i sustavima mržnja je potrebna, zato je jedna od njihovih pratećih pojava. U proteklom ratu ona je bila potrebna da bi se skupina (nacija) održala u mobilnosti, da bi se instrumentalizirao ljudski očaj za totalitarnu ideologiju, da bi se unutarnja agresivnost pojedinca i skupine usmjerila protiv drugih (nacija, konfesija).

Mržnja, onoga tko mrzi, iznutra razara (Kolakowski) i čini ga moralno bespomoćnim prema takvoj totalitarnoj ideologiji ili sustavu. Zato se nijedan totalitarizam ne održe mržnje. Mržnja sputava ljudsku komunikaciju, a bez nje (komunikacije) čovjek je nemoćan. Poruka totalitarne ideologije i sustava u propagiranju mržnje jeste: "Mi smo savršeni, čestiti, poštenu, nevinu – oni drugi su pokvarenjaci." Satanizirati "drugoga" do maksimuma da bi i mržnja bila maksimalna. Prema "drugom" mržnja – prema "Mi" samodopadnost, osjećaj posjedovanja svih pozitivnih vrijednosti. Mržnja lišava dostojanstva napose one koji mrze.

Mržnja je suprotna od ljubavi. Ona je usmjerena "protiv drugog". Umjesto mržnje zla, mrzi se ljude. Za pojave mržnje neki su bili skloni odgovornosti prebaciti na "odsustvo vjere" iz osobnog života. Zaboravljali su da "mržnja često oblači vjerske halje, busa se u prsa vjerskim zanosom, ali posve lažnim, zapravo sotonskim".¹⁾ A što stoji u porukama svetih spisa o mržnji? U Starom zavjetu stoji: "Ne mrzi svoga brata u svom srcu!"

(Lev 17,19). Riječ je o pripadnicima iste (religijske) zajednice i istog (židovskog) naroda. Govori se o mržnji bezbožnika (Ps 25,19; Ps 35,19) što su pojedinci, posebno iz crkvenih struktura, željeli prenijeti i na ovaj rat: mržnja je mržnja bezbožnika koji su krivi za rat, nasilje i zločine počinjene u njemu! Takva podjela mežnje ("bezbožnici") i dobra, tolerancije (vjernici) pokazala se u artu apsurdnim. Oni koji su u njemu doživjeli poniženja, silovanja, logorski život, mogu o tom apsordu najbolje posvjedočiti. Hadisi među najbolja djela ubrajaju i prezir u ime Allaha. Inače svaka druga mržnja nije dopuštena. Kako se ne sjetiti osnova indijanske religioznosti: "Bog je ljubav – ljubav je Bog."

1) Ivo Ranac "Cijela Bosna", "Evropa danas", Zagreb 1994. Str. 74.

U 1991. godini mržnja među Srbima i Hrvatima i Srbima i Bošnjacima poprimila je grozničave dimenzije. Vodilo je to u rat. Psihologija ratne mržnje odvijala se po šemi na koju je, prije dvadesetak godina, ukazao dr. Rudi Supek: najprije tema o oštećenosti (varaju nas, potkradaju, pljačkaju, tlače ...); potom tema zavjere (urotili su se protiv našeg naroda...); govor o biološkoj ugroženosti (istrebljuju nas...); ideološki alarm (narodu treba jedan čvrst vođa...); govor o etnocentričnoj superiornosti (naš narod je hrabar, pošten, primjer drugima ...), a nakon svega toga dođe nasilje, osveta i odmazda (one koje tlače naš narod, mi ćemo likvidirati, uništiti, protjerati ...).

Korijen te mržnje treba tražiti i među članicama i knjigama koji su objavljeni pred rat, nakladničarskoj produkciji, prije svega historiografiji, koja je veličala "svoju", a klevetala "tuđu" naciju razvijajući prema njoj model odnosa kojeg nazivamo – mržnja. Preko maksimiranja ideja o ustašama, četnicima, fundamentalistima, nacionalne stranke su, preko medija pod svojom kontrolom, stvarale strak koji se pretvatao u strašnu mržnju. Isključivo forsiranje nacionalnog morala je, neizbježno, završiti u polariziranju, nerazumjevanju, nepovjerenju i mržnji. Od prevelike zaljubljenosti i ljubavi prema vlastitoj naciji, narodnosti i konfesiji nije se vidjelo da postoji i mržnja u koju se, nakon toga, zapadalo.

Ratom se želio proizvesti strh i "uvjerenje" kod naroda da se ne može živjeti zajedno i da treba dijeliti BiH po etničkom principu. Zaista, u tako surovom ratu teško je bilo ljude sačuvati a da im se u srce ne uvuče mržnja. Za razvoj mržnje pogodivalo je stanje u okolišu: ubijanje, pljačke, otimanje društvene i privatne imovine, palež kuća, ... U jednom tre-

nutku rata izgledalo je da je tragedija naroda u BiH dostigla vrhunac – nitko više ni s kim nije htio živjeti. S Bošnjacima nisu htjeli Srbi i Hrvati; s Hrvatima Srbi i Bošnjaci; sa Srbima Bošnjaci i Hrvati, itd.

Teško je reći što je u ratu bilo gore: mržnja ili propaganda. Narode se učilo mrziti, a ne ljubiti, rekao bi A.G. Matoš. Koliko je samo, tijekom rata, izgovoreno riječi koje su imale samo jednu ulogu – rasuti mržnju prema “drugome”. I – rat je prošao, ostala je mržnja, još dublji jaz naših vjersko-nacionalnih raskola. ”Tko ideologiju mržnje prigri za svoju politiku, vodi narode u pakao”, reče Mirko Kovač 1990. godine. Zaista, nekima, iz sva tri naroda, bolje bi bilo da imaju pamćenje. Pamtili su samo jame iz 1941. godine, pokolje iz 1942. godine, Blajburg i – u bosanskohercegovačkom ratu smo dobili ono što smo dobili. Nadati se da će narodna pokoljenja biti mudrija i da neće ponoviti sve one uvrede i sramote koje su se događale tijekom rata 1991 – 1995.

Da li svaka vlast u ratu oploduje “kapital” mržnje? S jedne strane razvija se ljubav prema “svome”, s druge strane mržnja prema “drugome”. Stvara se mit o ugroženosti svoje nacije, o pitanju opstanka naroda. Da se to izbjegne – sve je dozvoljeno (ubijati, paliti, progoniti, silovati, ...). Sve se to “podgrijava” pričama o neznam kojem genocidu, progonima kroz povijest. Tako je i ovaj rat dobio atribut osvetničkog za ono što se nekada dešavalo.

Kad se vodi vučiji rat, u koje je osnovni principi “tko će koga”, onda su “dozvoljena” sva sredstva, laži, obmane, prevare. “Veoma stari osjećaji srdžbe, gorka svijest da su često bili žrtve jedni drugih, strh i nepovjerenje što iz toga ne proizilazi, sve je to u korijenu sukoba što je još otežan suprotnostima međunarodne zajednice...”¹).

Antibošnjaštvo, antisrpstvo, antihrvatstvo – umjesto uzajamnog poštovanja i bošnjaštva, srpstva, hrvatstva koji jedno drugom neće smetati, već će se oplemenjivati. Kao da im je bila urođena mržnja, a nije tako. Mržnja, strah za život, sve se bilo okrenulo naopako: drugarstva, prijateljstva, poznanstva, istina (u bosanskohercegovačkom ratu ih je bilo najmanje tri), laži, ubijanja, rušenja. Logori u koje se zatvarani samo zbog toga jer su pripadnici “drugog” naroda. ”Kad se sretnu mrzeći Srbin i mrzri Hrvat, gotovo se razvesele: kretnje im preterane, reči preglasne; toliko je u njima napetosti, nepoverenja, straha i sumnjičavosti da više ne umeju ni da se pozdrave kako treba, nego zlobu i nelagodnost savlađuju besmislenom živošću. Njihov je odnos tako opet napet da će retko jedan drugom, oči u

oči, reći štogod neprijatno ili grubo; toliko se mrze da su postali bratski i ljubazni.”²⁾ “Latinsko vino i vizantijski zejtin, što ih duže mažeš, sve se bešnje razdvajaju.”³⁾ Ali, ovdašnja mržnja nije više išla u dihotomiji, već trihotomiji: Srbi-Hrvati-Bošnjaci; pravoslavni-katolici-pripadnici islama. A onda unutrašnja mržnja među Srbima, Hrvatima, Bošnjacima (ideološka, politička, etička ...).

Srpska književnost kao da je patila od kompleksa “antisrpstva”. U njoj Hrvati, Bošnjaci (Turci), Albanci uvijek “mrze” Srbe zato što su Srbi. Ne mrze srpski zločin, tiraniju, nacionalizam, već Srbe. Svi su oni (Slovenci, Hrvati, Bošnjaci, Albanci) godinama sumnjičeni da nisu za Jugoslaviju i jugoslavenstvo. A ako je bilo tog antijugoslavenstva, nikada se nije pokušalo pronaći u pravo pitanje: koji su njegovi korijeni? Tako su jedni bili “rušioči”, a drugi “branioci” Jugoslavije. Time su se prikrivali sukobljeni nacionalni ciljevi. A ništa srpskim nacionalistima nije smetalo kao pomisao na stvaranje bilo kakve hrvatske države na Balkanu. To im je bila brana za njihove “srpske ciljeve” i interese. Njihove “oslobodilačke” aspiracije pretvorile su se u “porobljivačke”.

Hoće li se ikada ovi narodi naučiti da priznaju ono što je drugačije od njihovog i da u toj raznolikosti vide bogatstvo, a ne siromaštvo?

U ratu se čovjek ne može načuditi kako ga izdaju svi, pa i prijatelji.” Dešava se da se ljudi čude kako prijateljstva kao i ljubavi umiru brzo i neočekivano. Izdiše prijateljstvo kad je obamrla ona intimna toplina što je tekla kao krv u žilama.” (Krlježa 1942.), “ludi ratovi ubrzavaju rasulo svih ljudskih vrijednosti” i nitkom nije mnogo stalo ni do koga. U ratu smo postavljali pitanje sami sebi može li se u BiH, nakon onoga što se desilo, živjeti zajedno? Za zajednički život potrebna je ljubav – a mi smo imali mržnju. U toj mržnji kao da se zaboravljalo da su ovi narodi povjesno povezani i da će i u buduću morati živjeti zajedno, jedan s drugim, a ne jedan uz drugog, ili čak jedan protiv drugog, kao u ratu

Mržnja, pritajena nada za “osvetom” koja proizilazi iz današnje “začarane nacionalne svijesti”, to je opasnost sutrašnjice. Nacionalno poniženje koje se doživjelo u ratu, pitanje “nacionalne časti” jeste ono sa čim smo se susreli nakon rata. Četnički, ustaški i kojekakvi sinovi želili su “svoj rat” i naplatu računa za “dugove” preostale iz Drugog svjetskog rata. Ne bi bilo dobro da njihovi sinovi traže naplatu računa za “dugove” onog rata. “Ta-

mo gdje se mržnjom napaja svijest, tamo neće procvjetati najljepši cvijet”, kaže se u pjesmi.

- 1) Proglas Papinskog vijeća za pravdu i mir, uz Svijetski dan molitve za mir na Balkanu (23.01.19994)
- 2) Milan Danajlić “Dragi moj Petroviću”, “znanje”, Zagreb 1986. Str 173.
- 3) Ibidem str 176.

5.

Jaz između ovdašnjih naroda toliko je dubok da je teško pronaći graditelja koji će ga (jaz) premostiti. Što slijedi u postratovskom periodu? Mržnja i prezir, rastuće osveta, terorizam? Ovdašnji narodi odgojeni su na religijskom sistemu vrijednosti. A nasilje i zločin su, ponekad, činjeni i pod vjerskim znamenjem. Bio je to povod predstavnicima židovske zajednice, na međukonfesionalnoj molitvi za mir u Sarajevu 1993.g., da predlože da konfesionalna vodstva zatraže od vojski da skinu sa sebe religijska obilježja. Po njima nije bilo pošteno da nose religijska obilježja, a čine nasilje i zločine. Na taj način, posredno, konfesionalne zajednice bi se ogradile od zločina. No, to nije učinjeno. Uostalom, Uredbom Predsjedništva BiH, iz 1992.g., bilo je regulirano da se vjerski simboli mogu nositi samo ispod vojne uniforme. Zašto se ta uredba vrhovne komande nije poštovala ni u Armiji BiH?

Što je sve moglo dovesti do ovakvog nasilja, zločina i genocida u ratu na tlu Bosne i Hercegovine?

1. Historijski mit. Svatko je “izletom” u prošlost (do u doba koje mu je bilo potrebno) želio opravdati svoje postupke i pravo na “zacrtani” teritorij (“Mi imamo pravo na toliko i toliko zemlje, to je oduvijek bila naša zemlja”).

2. Mit o grobovima i bogomoljama. “Naše” je do tamo do kamo ima naših grobova bogomolja. Zaboravljalo se da se na istom teritoriju nalazi više različitih grobova (i s križom i krstom i s nišanom) i bogomolja (crkva, džamija, sinagoga ...)

3. Mit o podrijetlu. Govorilo se i pisalo da us Bošnjaci bili Srbi (pa se islamizirali), odnosno Hrvati ili poput Stoltenberga “svi su tamo (u BiH – I.C.) bili Srbi”. Dakle, muslimanski (kasnije bošnjački) etnikum je negiran i uziman samo za religijsku skupinu.

4. Mit o drevnoj gotovo urođenoj etničkoj mržnji među Srbima, Hrvatima i Bošnjacima zasnovanoj na religijskoj osnovi. Time se rat želio reducirati isključivo na etnički ili religijski sukob. Rješenju bi onda vodila podjela, na osnovu etnikuma i religije, i razdvajanje tri naroda. Kao to bi bilo “logično” rješenje (!).

Vratimo se na pitanje odnosa (ne)nasilja i vjerskih učenja.

I oni koji odriču bilo kakav vjerski karakter ratu u BiH (1991-1995), ne mogu poreći činjenicu da su mnoga nasilja nad ljudima učinjena upravo zbog njihovog imena koje je simboliziralo pripadanje “drugoj” religiji, da su mnogi objekti vjerskih zajednica stradali (zapaljeni, minirani, devastirani ...) zbog toga jer su na sebi imali simbole “ine” religije. U postratnom periodu najčešća meta terorističkih napada su vjerski objekti i nadgrobni spomenici (jer sadrže simbole “ine” religije). Ipak, bilo bi pretjerano reći da je to rezultat religijskog učenja o “drugom” i nasilju. Uostalom, kako se sveti spisi odnosno prema pitanju nasilja?

Hinduistička ideja o nasilju rodila se u stilu nasilja. Hinduizam poučava da sva živa bića mrze bol. Zato ih nitko ne treba ozljeđivati i ubijati. Ne oduzimaj život bilo kome ili čemu.

Analize pokazuju da je nasilje suština učenja džainske religije. Osnovno načelo vjerske pouke jest: “Ne vršenje nasilja je vrhovni zakon.” Otud učenje o ahimski prema ljudima i životinjama. Ahimsa je vrhovno načelo u nevršenju nasilja. Nju je i Budha slijedio i uveo u buddhizam koji traži da se ne uništava život. Mržnja se ne smanjuje mržnjom – mržnja se smanjuje ljubavlju, pouka je buddhizma. Da bi postala pravi buddhist, osoba se mora zavjetovati da će se držati načela “neuzimanja života”. Kod ubijanja prati se pet uvjeta: živo biće, svijest o nazočnosti živog bića, namjera da se ubije, čin ubojstva i smrt. Ako jedan od uvjeta nije ispunjen, ne smatra se da je ubojstvo počinjeno. Buddha uvodi pojam “odustajanja od nasilja”. Ali, ahimsa je vrlina mudraca (mudraci neće ni primjenjivati nasilje). Buddha je tražio da se ne vrši nasilje ni tijelom, ni riječju, ni mišlju.

Lišenje života je rđav postupak. Utjecalo je to i na M. Gandhija čije se socijalno – političko učenje svodilo na ahimsu – nenasilje.

Religije mogu ponuditi definicije po kojima je nasilje i ubijanje zabranjeno. Vede kažu: “nikad ne počinji nasilje nad drugim”.

“Ne vidim kako išta dobro može proizići iz ubijanja mojih sopstvenih srodnika ...” Bhagavad – gita I,31

“O Krišna, supruže boginje sreće i kako možemo biti sretni ako ubijamo svoje sopstvene srodnike.” Bhagavad – gita I, 36

Mada je učenje đainizma glorificirano ahimsu, “Bhagavat – Gita” (neki je nazivaju evanđeljem đainizma) u svom 2. Poglavlju može poslužiti i za huškanje na nasilje. O tome je i pisao M. Ghandi. “... bolna je činjenica da terorist – potpuno pošteno, ozbiljno i dosljedno koriste GITU, koju neki od njih znaju napamet, u obranu svoje nuke i politike.” Ali, “tko je dosljedan istini, uvijek će nastijati da zlo prevlada dobrotom, bijes ljubavlju, neistinu istinom, nasilje nenasiljem. Nema drugog načina da se svijet pročisti od zla.”, pisao je Ghandi. On je pojam ahimse prenio na samilost i ljubav prema drugom, a ne samo na odbacivanje nasilja i povređivanja.

Vidimo da se i navedenim učenjima otkriva niz pitanja. Ako je ahimsa načelo života, zašto je načelo kaste kasatya da se bore kad borba podrazumjeva ubijanje? Oni se bore zato što je njihova dharma (zakon) – borba. Čast je na tom zadatku poginuti jer se sljedeći put rađa kao brahman, što znači da se više ne mora rađati. Ali, po ksatrijskim pravilima, običaj je da ne treba napasti nenaoružana neprijatelja i neprijatelja neradog da se bori.

I Konfucije je odbacivao nasilje jer ono vodi većem zlu.

Taoizam je, rekli bismo, još određeniji. Tamo trupe marširaju, trnje će izrasti; gdje se armija okuplja, glad će dospjeti. Oružije je sredstvo zla.

Židovi, u Starom zavjetu, imaju odredbu: “Ne ubij!” (pnz 5,17)

Sličnu odredbu imaju kršćani zapisanu u Novom zavjetu: “Ne ubij! Tko ubije, bit će odgovoran sudu.” (Mt 5,21). Ovu odredbu, nešto drugačije formuliranu, nalazimo i u Kur’anu: “... da djecu svoju zbog nemaštine ne

ubijate ...”(VI, 151). Islam traži da se nikog ne ubija, osim ako za to postoji “dobar” razlog.

Sljedbenici Crkve bosanske smatrali su grijehom svako prolijevanje krvi (ljudske i životinjske) pa su zabranjivali rat, osuđivali vjerske programe i odbacivali polaganje prisege. Poput njih, menoniti odbacuju ne samo sudjelovanje u ratu, već i služenje vojske. Jehovini svjedoci, duhoborci i adventisti odbacuju uzeti bilo kakvo oružije u ruke i sudjelovati u ratu. Protivljenje ratu navedenih i nekih drugih suvremenih religijskih slijedbi navelo je međunarodne organizacije da dignu glas za pravo “prigovora savjesti”, odbijanja sudjelovanja u ratu kad je to u suprotnosti s elementarnim religijskim vrijednostima građanina.

Da li su u pravu oni koji ističu da se, u pogledu privlačnosti, U Starom zavjetu i Kur'anu zastupa načelo ius talionisa, pravo sile, odmazde, vraćanja jednakom mjerom? Zaista na više mjesta u Starom zavjetu 1) (a ona se gotovo pojavljuju i u Kur'anu) nalazimo stavova koja mogu biti osnova za takav zaključak.

Na primjer, govori se o krvavom osvetniku koji treba ubojicu ubiti “čim ga sretne” (br 35,21); tko zada smrtnu udarac drugome, “mora se smaknuti” (Lev 24,17 i 24,21); “tko usmrti živinče: mora ga nadomjestiti: život za život” (Lev 24,18); “Lom za lom, oko za oko, zub za zub – rana koju je ona zadao drugome, neka se zada i njemu” (Lev 24,19 – 20); “život za život, oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, noga za nogu, opeklinu za opeklinu, rana za ranu, modrica za modricu” (Izl 21,23-25). Slično stoje u Kur'anu: “O vijernici! Pripisuju vam se odmazda za ubojanje” (II, 178); U odmazdi vam je – opstanak.” (II 179); “glava za glavu, oko za oko, nos za nos, uho za uho, zub za zub” (V 45). Mnogi autori smatraju da načelo odmazde (oko za oko) ne treba shvatati doslovno: ako je netko nekom izbio oko da to i njemu treba uraditi, uzvratiti mu nasiljem, već da mu kazna bude srazmjerna, da odgovara težini povrede a ne nekoj manoj povredi. U Talmudu nalazimo i stav po kojem su odmazde i odgovornost “nasljedni”, prenose se sa roditelja na djete: “Zar ja da ispaštam zbog oca?” “Jest, oci jedoše kiselo grožđe, a sinovima zubi trnu”. Izraziti vid, rekli bismo nečudorednosti: kako može biti čudoredan stav da dijete odgovara za (ne)djela oca? Načelom ljubavi prema neprijatelju Isus se stavio u opozicioni odnos prema navedenoj židovskoj, starozavjetskoj, tradiciji osvete (“oko za oko...”) nudeći načelo potpuno drugačijeg odnosa. “Čuli ste da je rečeno: oko za oko, zub za zub. A ja vam kažem : Ne opirite se zlotvoru! Naprotiv, udarili te tko po desnom obrazu, okreni nu i drugi.” (Mt 5,38-39).

Bojovnicima HB "Kralj Tvrtko" u Sarajevu postavili smo, u ratu, pitanje "Da li opravdano odmazda za ubijanje?"

- 1) "... hoćemo li se prikoloniti ... nastavljanjem krvne osvet idući sto godina, starozavjetnoj odmazdi, li će mo, najzad, sve više postajati no-vo-zavjetni hrišćani, prošli kroz katarsu oguja, mača i sumnje- oprašta-jući sve do opraštanja.", Vladeta Jerolić, Vera i nacija, "Tesit", Beograd 1995., str. 113.

Da li smatrate da je opravdana odmazda za ubijanje

Da	Ne
11,76 %	88,24 %

Za osvetu, odmazdu, mogli bismo reći da je to vid obrane zajednice karakterističan za razne tipove potkulture. U njima osveta poprima najsurovije sadržaje. Posebno je karakteristična za ruralne sredine. Otud su mediji i bilježili najviše zločina iz odmazde u seoskim sredinama. Agresivni rat, po pravilu, izaziva još veću odmazdu. Odmazda se, u tim uvjetima, doživljava kao akt solidarnosti i pravednosti.

Među bojovnicima HB "Kralj Tvrtko" vidimo da ih 88,24 % nije opravdalo odmazdu za ubijanje.

Na kraju da zaključimo: U pisanim religijskim autoritetima kao da je moguće naći mjesta kojima se može opravdavati, ali i osuđivati nasilje i terorizam. Stvar je interpretacije simboličkog jezika kojima su pisani sveti spisi. Nadati se da će u postratno vrijeme interpretacije svetih spisa ići modelom suzbijanja nasilja i terorizma bez obzira tko ga i nad kim vršio ili pokušao vršiti. Osobito ako za to bude zloupotrebljavao religiju i svete spise.